LONDA

PARADIGM INITIATIVE

2021

Ripoti ya Uganda Haki za Dijitali na Ujumuishaji

LONDA

RIPOTI YA UGANDA HAKI ZA DIJITALI NA UJUMUISHAJI 2021

UCHAPISHAJI WA PARADIGM INITIATIVE

Imechapishwa na Paradigm Initiative
374 Borno Way, Yaba, Lagos, Nigeria
Email: media@paradigmhq.org
www.paradigmhq.org

Iliyochapishwa mnamo Mei 2022

Ripoti iliyotolewa na Apolo Kakaire
Timu ya Uhariri: 'Gbenga Sesan, Kathleen Ndong'mo, Hlengiwe Dube, Margaret Nyambura Ndung'u, Mawaki Chango, Nnenna Paul-Ugochukwu and Thobekile Matimbe.
Ukurasa wa jalada uliofanywa na Kenneth Oyeniyi
Iliyoundwa na Luce Concepts
Picha na Pexels

This publication may be reproduced for non-commercial use in any form provided due credit is given to the publishers, and the work is presented without any distortion.

Copyright © 2022 Paradigm Initiative

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

JEDWALI LA YALIYOMO

01
UFUPISHO

02
UTANGULIZI

03
UZINGATIAJI MIFUMO YA KIKANDA NA KIMATAIFA

ATHARI ZA KANUNI ZA UVIKO-19 KWENYE HAKI ZA KIDIJITALI NA USHIRIKISHWAJI

UHURU WA KUJIELEZA MTANDAONI MNAMO 2021

04
FARAGHA, VITAMBULISHO VYA DIJITALI NA UFUATILIAJI

05
UPATIKANAJI WA HABARI

KUKATIZWA KWA MTANDAO

06
MATAMSHI YA CHUKI, TAARIFA POTOFU NA SHERIA ZA KASHFA ZA JINAI

07
KUTENGWA KIDIJITALI BARANI AFRIKA NA ATHARI ZAKE KWA HAKI ZA BINADAMU

08
MIUNDOMBINU YA KIDIJITALI NA VIPAUMBELE VYA TEHAMA

09
MKAKATI WA KITAIFA WA AKILI BANDIA

JINSIA NA TEHAMA

10
HITIMISHO

11
MAPENDEKEZO

LONDA

RIPOTI YA UGANDA HAKI ZA DIJITALI NA UJUMUISHAJI 2021

UCHAPISHAJI WA PARADIGM INITIATIVE

UFUPISHO

Mwaka wa 2021 ulishuhudia maendeleo chanya kwa haki za kidijitali nchini Uganda, ingawa inaweza kusemwa kuwa hazikuishia pakubwa. Kukomeshwa kwa ushuru wa kiwango cha juu ambao nafasi yake ilichukuliwa na ushuru wa bidhaa kwenye data ni mfano halisi. Serikali ilikaza nguvu zao kwenye mitandao ya kijamii ikidhibiti zaidi uhuru wa kujieleza nchini. Hii ni kwa kiasi kikubwa kutokana na ukweli kwamba Waganda kwa ujumla hutegemea mitandao ya kijamii kama njia ya kujieleza kwao. Mnamo 2020, hatua zilipoanzishwa ili kupunguza kuenea kwa UVIKO-19, tulianza kushuhudia ukiukwaji wa kanuni zinazolinda haki za kidijitali, ambazo ni upatikanaji wa mtandao na uwezo wa kumudu, Uhuru wa kujieleza na haki ya kupata taarifa, faragha na ulinzi wa data. Ukiukaji wa haki hizi uliendelea, ingawa sio kwa sababu ya hatua zilizotekelezwa dhidi ya UVIKO-19. Hivi majuzi, ukiukwaji mwingi umekiuka uhuru wa kujieleza, huku watu kadhaa wakikamatwa na kuzuiliwa kwa kile kinachodaiwa kuwa mashambulizi ya mtandaoni dhidi ya maafisa wa ngazi za juu serikalini.

Uhuru wa kujieleza mtandaoni ulikuwa haki ya kidijitali iliyokiukwa zaidi mwaka wa 2021, huku watu kadhaa wakikamatwa, kufunguliwa mashtaka na kuzuiliwa kwa madai ya kukera mawasiliano, matumizi mabaya ya kompyuta na mashtaka mengine. Licha ya kufungwa kwa shule kwa muda mrefu, serikali ya Uganda haikufanya juhudi kuwezesha upatikanaji wa mtandao; njia pekee inayopatikana na salama zaidi kwa elimu na biashara. Zaidi ya hayo, elimu ya kielektroniki iliwaacha maskini katika hali mbaya kwani hawakuwa na fursa ya kusoma masomo ya mtandaoni. Ripoti hii inatoa mapendekezo kadhaa yanayoelekezwa kwa serikali, Bunge, mashirika ya kiraia na sekta ya kibinafsi nchini Uganda kushughulikia makucha yanayoendelea kuhusu kufurahia na kupatikana kwa uhuru mtandaoni nchini humo.

Ripoti hii inaitaka serikali ya Uganda kukomesha upotoshaji kupitia ushirikiano wa kimakusudi na ushirikiano na wadau wengine badala ya kuamua kubana uhuru wa kujieleza. Zaidi ya hayo, ripoti inaagiza serikali kuweka nafasi za mtandaoni wazi na kupatikana kwa raia wa kawaida kama msingi wa msingi wa kufurahia haki za kidijitali. Ripoti inatoa wito kwa Bunge la Uganda kutunga sheria ambayo inaunda hali na mipaka ambayo inafafanua hali ambazo zinaweza kusababisha kukatizwa kwa ufikiaji mtandaoni. Aidha, jumuiya ya kiraia inahimizwa kuimarisha mipango yao ya utetezi wa uhuru zaidi wa mtandao na uhuru wa kujieleza, pamoja na kuwawezesha wananchi kutambua taarifa potofu na upotoshaji. Hatimaye, ripoti inatoa wito kwa sekta ya kibinafsi kutekeleza hatua za kulinda faragha za data zinazohakikisha usalama na usalama wa data ya kibinafsi iliyo mikononi mwao.

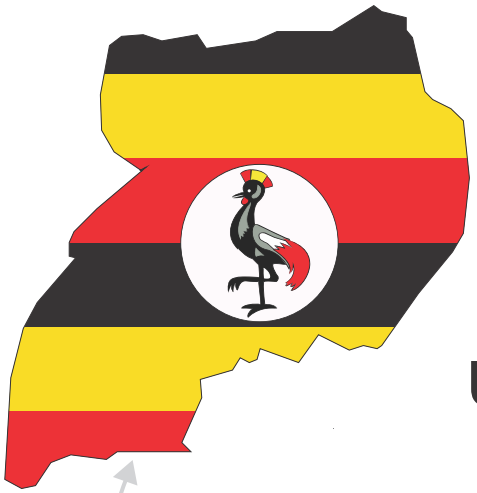

UTANGULIZI

HAKI ZA DIJITALI NA UJUMUISHAI YA NCHI YA UGANDA

Uganda, iliyoko Afrika Mashariki, ni miongoni mwa nchi sita zinazounda Jumuiya ya Afrika Mashariki pamoja na Burundi, Kenya, Rwanda, Sudan Kusini na Tanzania. Uganda ina idadi ya watu milioni 41.[1] Usajili wa simu za kudumu na wa simu za rununu ni milioni 28.9, usajili wa mtandao milioni 21.9, msongamano wa simu ni 68%,[2] wakati viunganisho vya mtandao ni milioni 22. Kufikia mwisho wa Juni 2021, jumla ya idadi ya simu mahiri zilizounganishwa au vifaa vinavyotumia intaneti ilifikia milioni 9.7, huku simu za kawaida na simu za msingi zilikuwa milioni 22.4.[3]

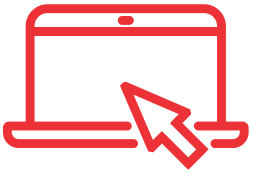

21.9 Milioni

USAJILI WA MTANDAO

Taratibu za kisheria zinazosimamia nyanja ya kidijitali nchini Uganda ni pamoja na Sheria ya Mawasiliano ya Uganda 2013, Sheria ya Kupambana na ponografia, 2014, Sheria ya Udhibiti wa Kuzuia Mawasiliano ya 2010, Sheria ya Usajili wa Watu, 2015, Sheria ya Nita-U (Sheria Na. 4 ya 2009) na Sheria ya Sahihi za Kielektroniki 2011 (Sheria Na. 7 ya 2011). Wakati Mwaka wa Fedha wa 2020/21 ukimalizika, Serikali ilileta marekebisho mengi ya kodi yanayoathiri sekta hii, ikiwa

- ni pamoja na kufuta Ushuru wa Ndani wa Huduma za Juu Za Mtandao (OTT),
- kuanzishwa kwa ushuru mpya wa bidhaa kwenye huduma za data, na
- marekebisho ya Kodi ya Ongezeko la Thamani (VAT) kwenye Huduma za Ongezeko la Thamani za mawasiliano ya simu.

1. Uganda Household Survey Report, 2019/2020, https://www.ubos.org/wp-content/uploads/publications/09_2021Uganda-National-Survey-Report-2019-2020.pdf , (accessed on 19 January 2022)
2. Tele density refers to the number of phone connections available per 100 people within a given geographical area.
3. Uganda Communications Commission Blog, New Report: 29m use phones, 22m on internet, 14-09-2021, https://uccinfo.blog/2021/09/14/new-report-29m-use-phones-22m-on-internet/ (Accessed on 19 January 2022)

UZINGATIAJI MIFUMO YA KIKANDA NA KIMATAIFA

Uganda imesaini Mkataba wa Kimataifa wa Haki za Kiraia na Kisiasa (ICCPR), Mkataba wa Kimataifa wa Haki za Kiuchumi, Kijamii na Kitamaduni (ICESCR), Mkataba wa Haki za Mtoto (CRC), Mkataba wa Kuondoa Aina Zote za Ubaguzi dhidi ya Wanawake (CEDAW), Mkataba wa Kimataifa wa Haki za Watu Wenye Ulemavu (CRPD), Mkataba wa Kimataifa wa Kulinda Haki za Wafanyakazi Wote Wahamiaji na Wanafamilia zao (ICRMW), Mkataba wa Kimataifa wa Ulinzi. ya Watu Wote Kutokana na Kutoweka Kwa Kulazimishwa (ICPPED), na Mkataba wa Afrika wa Haki na Ustawi wa Mtoto (ACRWC). Hata hivyo, kuwa mshirika wa serikali katika vyombo hivi vya kimataifa na kikanda, na kuviweka ndani ya sheria za kitaifa hakujawazuia raia kukiuka haki mbalimbali ikiwa ni pamoja na uhuru wa kujieleza, haki ya faragha, kupata habari na kulindwa dhidi ya ubaguzi.

ATHARI ZA KANUNI ZA UVIKO-19 KWENYE HAKI ZA KIDIJITALI NA USHIRIKISHWAJI

Katika kipindi cha 2021, nchi ilisalia chini ya usitishwaji katikhuli za kawaida huku shule za chekechea, msingi na upili zikifungwa. Kwa mujibu wa Unicef [4] Shule za Uganda zilirekodi kufungwa kwa shule kwa muda mrefu zaidi kwa sababu za UVIKO-19. Ingawa miongozo ya serikali ya kuzuia UVIKO-19 ilipendekeza madarasa ya mtandaoni na matumizi ya vipindi vya redio, na nyenzo zilizochapishwa, kwa kuzingatia ukosefu wa ufikiaji wa simu mahiri, kompyuta, mitandao duni na gharama kubwa za data, wanafunzi wengi walifungiwa nje ya mfumo wa elimu.

UHURU WA KUJIELEZA MTANDAONI MNAMO 2021

Kama ilivyozingatiwa mnamo 2020, hatua zilizoanzishwa ili kupunguza kuenea kwa ufikiaji na uwezo wa kumudu mtandao unaokiuka UVIKO-19, uhuru wa kujieleza na ufikiaji wa habari, faragha na ulinzi wa data. Wakati mnamo 2020, haki hizi zilikiukwa chini ya kivuli cha utekelezaji wa hatua za UVIKO-19, ukiukaji uliendelea hadi 2021 kwa sababu ya kutenda makosa ikiwa ni pamoja na kashfa za jinai na mawasiliano ya kukera, na kukuza udini.

Mnamo 2021, uhuru wa kujieleza mtandaoni ulitishiwa pakubwa, haswa kupitia matumizi ya Sheria ya Matumizi Mabaya ya Kompyuta, 2011 na kanuni ya adhabu. Walioshtakiwa chini ya sheria hii ni pamoja na wachapishaji wa mtandaoni, wanablogu, waandishi na wanamtandao wa kawaida. Mnamo Desemba 28 2021, watu wenye silaha wasio na sare za polisi walimkamata mwandishi mashuhuri wa riwaya na mwanaharakati wa kisiasa Kakwenza Rukirabashaija, wakampeleka kusikojulikana. Hali hiyo ilionekana kuhusishwa na twiti ya Desemba 27 inayoonekana kumkejeli mtoto wa kwanza wa kiume na kamanda wa Jeshi la Nchi Kavu, Lt Jenerali Muhoozi Kainerugaba. Kabla ya kukamatwa, Rukirabashaija alitwiti: *"Niko chini ya kifungo cha nyumbani. Wanaume wenye bunduki wanavunja mlango wangu. Wanasema wao ni polisi lakini hawajavaa sare. Nimejifungia ndani."* [5] Mwishoni mwa 2021, Rukirabasaija alikuwa bado kizuizini, bila mawasiliano na alikuwa hajafikishwa katika mahakama yoyote ya sheria, wala familia yake au wawakilishi wake wa kisheria hawakupewa

4. Unicef, Uganda, School at last | UNICEF Uganda, (Accessed on 3 APRIL 2022)
5. Nilepost Political activist Kakwenza arrested after calling Gen. Muhoozi obese http://nilepost.co.ug/2021/12/29/political-activist-kakwenza-arrested-after-calling-lt-gen-muhoozi-obese/

mawasiliano. Hii ilikuwa mara yake ya tatu kukamatwa katika kipindi cha miaka miwili iliyopita, kufuatia kukamatwa mwezi Aprili na Septemba 2020, kwa sababu ya maandishi yake ya kisiasa.[6]

FARAGHA, VITAMBULISHO VYA DIJITALI NA UFUATILIAJI

Kwa mwaka mzima, kulikuwa na wasiwasi kuhusu ulinzi wa data na faragha ya data nchini Uganda. Sheria ya Kulinda Data na Faragha ya 2019 (DPPA) ilipitishwa kuwa sheria mwaka wa 2019, na kutekeleza haki ya faragha chini ya Kifungu cha 27(2) cha Katiba ya Jamhuri ya Uganda ya 1995. Mnamo Machi 2021, Kanuni za Ulinzi wa Data na Faragha, 2021 zilipitishwa na kuidhinishwa. Kanuni hutoa masharti ya ziada yanayolenga kulinda faragha ya kidijitali. Hata hivyo, kulingana na ripoti iliyochapishwa na Unwanted Witness, ushahidi wa msingi unaonyesha Waganda wengi hawajahakikishiwa haki hizo katika utendaji wa kila siku.

Ripoti iliyotolewa tarehe 5 Novemba 2021 ikiripotiwa na Unwanted Witness, yenye kichwa cha habari *"Ripoti Maalumu ya Sera ya Faragha: Mbinu Maalumu ya Matokeo,"* inaonyesha mapungufu makubwa katika utekelezaji wa mashirika mengi ya Uganda na ulinzi wa data na sheria za faragha. Kiwango cha wastani cha kampuni iliyotathminiwa ilikuwa 35%, mwanzo wa kutia wasiwasi kwa kufuata Sheria ya Faragha na Ulinzi wa Data ya Uganda, katika muktadha mpana, ambao tayari una matatizo wa ukandamizaji wa haki za kidijitali na ufuatiliaji wa kidijitali, zaidi ya nusu ya mashirika yaliyotathminiwa yalikuwa na usalama thabiti wa data, na 40% yalitii kanuni bora za faragha.

Hata hivyo, inapokuja suala la kuwapa watumiaji taarifa kabla ya kukusanya data zao, kuashiria wahusika wengine ambao data hiyo itashirikiana, na kufichua ni kiasi gani cha data kitatolewa kwa wahusika (ikiwa ni pamoja na serikali na wasimamizi wa sheria), mashirika yanafanya kazi isiyoridhisha hasa katika bodi.[7]

Ripoti hiyo inahoji kuwa kuna mapungufu katika ufaragha wa kidijitali nchini Uganda, na bila ufuasi mkali wa ulinzi wa data na sheria za faragha, kama ilivyoonyeshwa na ripoti hiyo, serikali na mashirika kwa hakika yamo katika hatari ya kukiuka haki za raia. Kwa jitihada nzuri, AZAKI nchini Uganda, ziliiomba Mamlaka ya Kitaifa ya Teknolojia ya Habari (NITA-U) juu ya SafeBoda, kampuni ya kusafirisha ya teksi za pikipiki ambayo haikuwa na sera ya faragha. SafeBoda ilifanya mabadiliko bora na ina mojawapo ya sera bora zaidi za faragha ambayo ni matokeo mazuri.

Ndaga Muntu ni kitambulisho cha kitaifa cha kidijitali cha Uganda. Kimsingi ilibuniwa kushughulikia maswala ya usalama wa taifa kwa kuzingatia kupambana na ugaidi na ajira haramu, kuunda mfumo jumuishi na wa utambuzi wa kibinadamu ambao unawahakikishia raia wote na wasio raia kupata huduma za kijamii na msingi bila kutengwa au kubaguliwa.

6. Chimpreports Uganda security arrest writer Kakwenza Rukirabashaija https://chimpreports.com/uganda-security-arrest-writer-kakwenza-rukirabashaija/ (Accessed 20 January 2022)
7. Unwanted Witness, titled "A Privacy Policy Scorecard Report: The Scorecard Approach https://globalvoices.org/2021/12/17/despite-updates-in-legislation-organisations-in-uganda-struggle-with-data-protection-and-privacy-compliance/

Kwa bahati mbaya, mfumo umeshindwa kufikia matarajio yake na badala yake umezidisha uondoaji uliopo tayari. Kutoweza kupata kitambulisho cha kidijitali kuna madhara makubwa kwa kufurahia haki za msingi za binadamu na huduma. Hali ni mbaya zaidi kwa wanawake ambao kwa sababu hiyo wanakabiliwa na vikwazo katika kufikia vituo vya afya vya umma na wazee ambao hawawezi kupata hifadhi ya kijamii kwa vile hawawezi kutoa tarehe zao za kuzaliwa, na umri. Walakini, kuna huduma zingine kadhaa kama vile maombi ya pasipoti au leseni ya kuendesha gari, kufungua akaunti ya benki au hata kusajili kadi ya simu ambayo kisheria inahitaji kitambulisho cha taifa au Nambari ya Kitambulisho cha Taifa (NIN).

Mnamo Machi 2020, Waziri wa Mambo ya Ndani, katika taarifa yake kwa Bunge la Uganda alifichua kuwa takriban Waganda milioni 16.8 wenye umri wa miaka 16 na kuendelea waliosajiliwa na Mamlaka ya Vitambulisho vya Kitaifa na Usajili (NIRA) hawakuwa wametumia Vitambulisho vyao vya Kitaifa.[8]

UPATIKANAJI WA HABARI

Kukomeshwa kwa ushuru wa OTT ambao haukupendwa, hata hivyo, haukuwa mkubwa, kwani ushuru huu ulifichwa tu kama ushuru wa huduma za data, wa 12%.[9] Hii huweka gharama za data kuwa juu na huenda zikaathiri ufikiaji wa mtandaoni kwa baadhi ya watu wasioweza kumudu kutumia data nyingi kadri wanavyotaka kusalia mtandaoni. Sheria hii iliyotungwa mwaka wa 2018 ilikosolewa kwa kudhoofisha juhudi za kuongeza upatikanaji na uwezo wa kumudu TEHAMA kwa wingi, hivyo kunyima idadi kubwa ya watu kupata taarifa muhimu na ushiriki wa wananchi katika michakato ya kidemokrasia. Ndani ya mwaka wa kwanza wa ushuru wa mitandao ya kijamii, Uganda ilipoteza usajili wa mtandao milioni tano kutokana na athari mbaya za ushuru huo.[10]

KUKATIZWA KWA MTANDAO

Mwaka ulianza na kukatika kwa mtandao. Katika kuelekea uchaguzi mkuu wa Januari 2021, Facebook ilifunga akaunti kadhaa zinazodaiwa kuwa *'Feki na kugushi'* ambazo mtandao huo wa kijamii ulidai kuwa zimeunganishwa na Wizara ya TEHAMA ili kuiga watumiaji na kuongeza umaarufu wa machapisho.[11]

8. Daily Monitor, 17m Ugandans have no national IDs - government, 5 March 2020
17m Ugandans have no national IDs - government | Monitor
9. https://www.independent.co.ug/parliament-passes-12-tax-on-internet-data/ (Accessed on 20 January 2022)
10. https://cipesa.org/2019/01/%ef%bb%bfsocial-media-tax-cuts-ugandan-internet-users-by-five-million-penetration-down-from-47-to-35/
11. PCTECH Facebook Confirms Shutting Down Government-linked Accounts (pctechmag.com) (Accessed 13 January 2022

Katika hotuba yake kwa njia ya televisheni, saa chache baadaye, Rais Museveni aliishutumu Facebook kwa kuwa na kiburi na kuiagiza serikali kulifunga jukwaa hilo pamoja na mitandao mingine ya kijamii. Akizungumza wakati wa kufungwa, msemaji wa serikali, alifichua kwamba *"serikali ya Uganda itadumisha kuzima mtandao, Facebook, Twitter na mitandao mingine ya kijamii, hadi pale serikali itakapoona ni salama kutumika kuzua mivutano"*, na kuongeza kuwa serikali ilikuwa ikichambua hali hiyo na tovuti zitarejeshwa kwa *"msingi wa kesi kwa kesi."* Siku nne baada ya uchaguzi, mtandao na mitandao mingine ya kijamii mbali na Facebook ilianza tena kufanya kazi.

Mnamo Juni 2021, afisa mkuu wa serikali alinukuliwa akisema kwamba *"Facebook ilikuwa imerejeshwa"*. Hata hivyo, watu wengi wanaweza kufikia siku hii bado, isipokuwa kufikiwa kupitia VPN ya gharama kubwa. Haijabainika kwa nini serikali ilitoa madai ya uwongo kuhusu kufungua upya Facebook. Kuzima kunaendelea kuathiri watu wanaoendesha na kukuza biashara zao kwenye jukwaa.[12]

MATAMSHI YA CHUKI, TAARIFA POTOFU NA SHERIA ZA KASHFA ZA JINAI

Mapema mwaka huu, mahakama ya hakimu mkazi Mei 27, 2021 iliwaweka rumande waandishi wawili wa habari, Pidson Kareire na Darious Magara wa Drone Media na East African Watch, katika gereza la Kitalya kwa tuhuma za makosa ya jinai na Kejeli kinyume na kifungu cha 179 cha Kanuni ya Adhabu. Upande wa mashtaka ulidai kuwa wawili hao na watu wengine kwa ujumla, walichapisha habari za kashfa kuhusu kampuni ya ujenzi wa barabara, Dott services Ltd kati ya Oktoba na Novemba 2020 jijini Kampala kupitia majukwaa ya mtandaoni ya Drone Media na East African Watch.

Hadithi hiyo ilipinga uwezo wa kampuni ya kujenga barabara bora zinazounganisha Uganda na Jamhuri ya Kidemokrasia ya Kongo. Walakini, hadithi zilizosemwa zilitokana na mjadala Bungeni kuhusu utendaji wa Dott Services. Mashtaka dhidi ya wanahabari hao wawili yaliondolewa tarehe 17 Desemba 2021 na Mkurugenzi wa Mashtaka.[13]

Mnamo Novemba 4 2021, kikundi cha watu wapatao saba waliovalia nguo za kawaida walimteka nyara mwandishi wa habari, Pidson Kareire, Mhariri Mkuu wa The Drone Media, ambaye walimtesa kwa wiki moja kabla ya kufikishwa katika Mahakama ya Mwando ya Buganda. Alishtakiwa kwa makosa ya jinai ya uchochezi ya kuudhi na kukashifu. Watekaji hao walidai kuwa alimkashifu Naibu Spika wa Bunge, Anita Among.[14] Kesi hiyo iliahirishwa hadi Januari 2022.[15] Mnamo tarehe 7 Machi 2022, kesi hiyo ilitajwa katika Mahakama ya Barabara ya Buganda lakini iliahirishwa tena.[16]

12. Anadolu Agency https://www.aa.com.tr/en/africa/ugandan-government-quietly-restores-facebook/2281259# (Accessed 13 January 2022)
13. Human Rights Network for Journalists https://hrnjuganda.org/?tag=pidson-kareire (Accessed 10 January 2022
14. The Drone Media Thugs kidnap, torture journalist in the name of police - The Drone Media (Accessed 0 January 2022
15. Human Rights Network for Journalists https://hrnjuganda.org/?p=9356 (Accessed 10 January 2022
16. Update provided by Ms. Diana Nandudu, Legal Officer, Human Rights Network for Journalists on 18 March 2022

Katika tukio tofauti, mwanablogu Ibrahim Tusubira almaarufu Isma Olaxess mwenye umri wa miaka 58, alikamatwa Novemba 21, na alifikishwa mahakamani Novemba 24 kujibu mashtaka ya kuchochea itikadi kali za udini kinyume na kifungu cha 41(1) (a) na (d)) ya kanuni ya adhabu. Kutokana na waendesha mashtaka wake, tarehe 17 Novemba 2021, Tusubira alirekodi na kuchapisha *"video yenye maneno ya kudhalilisha, kejeli, yanayoonyesha chuki au dharau; kuibua kutoridhika au kutopendezwa na kukuza kwa njia nyingine nyingi hisia za nia mbaya au uadui kati au dhidi ya kundi lolote la watu kwa sababu ya dini"*. Katika video hiyo iliyosambaa, Tusubira aliwataka magaidi kulipua Bunge na makanisa kwa mabomu ili kuwaua Wakristo ili kulipiza kisasi kwa kile alichokiita *"kuendelea kutesa Waislamu"*. Video hiyo ilirekodiwa baada ya milipuko minne ya mabomu ndani ya miezi miwili na kusababisha vifo vya watu tisa.[17]

KUTENGWA KIDIJITALI BARANI AFRIKA NA ATHARI ZAKE KWA HAKI ZA BINADAMU

Tozo ya 0.5% inaotozwa kwa miamala yote ya pesa kwa simu chini ya Sheria ya Ushuru wa Bidhaa (Iliyofanyiwa Marekebisho) ya 2018 inaendelea kuwafungia wengi nje ya uchumi wa kidijitali. Sheria hii inaendelea kutumika. Zaidi ya hayo, ushuru huu ulianzishwa wakati wa kufungwa kwa shule kwa muda mrefu, iliyobainika kama taasisi ndefu zaidi za kufungwa ulimwenguni,[18] kipindi ambacho wanafunzi walikuwa wakifundishwa mtandaoni. Madarasa haya ya mtandaoni yaliwaacha watoto wengi wa familia za kipato cha chini bila elimu.

Aidha, ripoti ya Juni 2021[19] Kufukuzwa na Kuachwa Kwa Sababu: Jinsi Mbinu ya Usalama wa Kitaifa kwa Kitambulisho cha Kitaifa cha Dijitali cha Uganda imesababisha Kutengwa kwa Jumla kwa Wanawake na Wazee inaonyesha jinsi kitambulisho cha taifa kilivyosababisha kutengwa kwa watu wengi nje kama theluthi moja ya watu wazima wa Uganda na imekuwa kizuizi katika kupata haki zao za kibinadamu. Ripoti hiyo inahoji kuwa serikali ya Uganda imetoa dhabihu uwezo wa kitambulisho cha kidijitali kwa ushirikishwaji wa kijamii na utambuzi wa haki za binadamu katika madhabahu ya usalama wa taifa.

Kifungu cha 66(2) cha Sheria ya Usajili wa Watu, 2015[20] kinaweka sharti la lazima la kuwa na nambari ya kitambulisho iliyotolewa na serikali ya Uganda ili kufurahia huduma mbalimbali muhimu zikiwemo;

- utoaji wa pasipoti, au leseni ya udereva,
- usajili wa nambari ya simu ya mkononi/sim kadi,
- kufungua akaunti za benki,
- ununuzi, uhamisho na usajili wa ardhi,
- miamala inayohusu pensheni na bima ya afya na
- maombi ya huduma za serikali ya umma.

Kwa hivyo, mamilioni ya watu ambao hawana nambari ya utambulisho wa kitaifa wametengwa kupata huduma na kufurahia haki za kimsingi.

> ***Ripoti hiyo inahoji kuwa serikali ya Uganda imetoa dhabihu uwezo wa kitambulisho cha kidijitali kwa ushirikishwaji wa kijamii na utambuzi wa haki za binadamu katika madhabahu ya usalama wa taifa.***

17. Newsday Blogger Isma Olaxes charged, granted bail
18. https://newsday.co.ug/2021/11/25/blogger-isma-olaxess-charged-granted-bail/ (Accessed 13 January 2022
The Eastafrican Uganda Kept Schools closed longest - UNICEF
https://www.theeastafrican.co.ke/tea/news/east-africa/uganda-kept-schools-closed-longest-unicef-3590854 (Accessed on 20 January 2022)
19. Social Protection.org, https://socialprotection.org/discover/publications/chased-away-and-left-die-how-national-security-approach-uganda%E2%80%99s-national (Accessed on 1 April 2022)
20. The Registration of Persons Act, 2015,
http://www.mia.go.ug/sites/default/files/download/The%20Registration%20of%20Persons%2C%20%20Act-2015.pdf (Accessed on 4 April 2022)

MIUNDOMBINU YA KIDIJITALI NA VIPAUMBELE VYA TEHAMA

Umoja wa Afrika umetayarisha Mkakati wa Mabadiliko ya Kidijitali kwa Afrika.[21] Mkakati huo unatambua juhudi za uongozi wa bara hili kuweka kipaumbele na kuharakisha mageuzi ya kidijitali. Nchini Uganda, sekta ya TEHAMA, mojawapo ya sekta zinazokua kwa kasi zaidi pia inaonekana kama mojawapo ya vichocheo vinavyowezekana vya kupona baada ya UVIKO-19.

Kulingana na ripoti ya Benki ya Dunia (WBG) ya 2020 Uganda Uchumi wa Kidijitali Afrika/ Digital Economy for Africa (DE4A),[22] ukuaji huu unachangiwa na idadi ya sera bora za Serikali, kama vile kuongezeka kwa uwekezaji wa Serikali na sekta binafsi katika miundombinu ya mkongo wa taifa, na matumizi makubwa ya watumiaji wa simu za mkononi.

Ingawa angalau 95% ya watu wanahudumiwa na mitandao ya simu za rununu (2G), mtandao wa mawasiliano ya simu (3G na 4G) ufikiaji wa kijiografia ni 50% tu. Kwa kuzingatia ufikiaji mdogo wa mtandao, matumizi ya Intaneti kwa makampuni ya biashara na sekta ya umma yanasalia kuwa chini sana. Ubora wa huduma pia unabaki chini kwa shida.[23]

Kulingana na WBG, uwezo wa serikali ya Uganda (GoU) wa kutoa huduma za umma kidijitali katika miaka ya hivi karibuni umechochewa na uwekezaji katika vifaa vya pamoja vya TEHAMA na majukwaa ya utoaji huduma. Kwa hakika, Uganda kwa sasa imeorodheshwa ya 137 kati ya nchi 193 kwenye Kielezo cha Maendeleo ya Kielektroniki cha Umoja wa Mataifa cha 2020, kutoka 156 miaka mitano iliyopita. Uwekezaji huu unajumuisha vituo vya serikali vya data vinavyotegemea wingu, ubadilishanaji wa data na majukwaa ya ujumuishaji, SMS na lango la malipo ya kielektroniki na vile vile katika huduma za uthibitishaji wa kidijitali- zinazotafsiriwa katika zaidi ya huduma 80 za kisekta zinazo shirikiwa na Wizara, Idara na Wakala (MDAs).

Pia kumekuwa na juhudi za kuimarisha na kuhuisha sekta ya TEHAMA kupitia utekelezaji wa sera na taratibu za udhibiti kama vile sera ya kufikia upatikanaji wa intaneti kwa wote nchini.

GoU pia inafanyia kazi Dira ya Dijitali ya Uganda (DUV), na Mpango wa Mabadiliko ya Kidijitali (DTP) - ambao lengo lake ni kuongeza kupenya kwa TEHAMA na matumizi ya huduma za TEHAMA kwa maendeleo ya kijamii na kiuchumi.

21. African Union, The Digital Transformation Strategy for Africa (2020-2030) | African Union (au.int) (Accessed on 3 April 2022)
22. World Bank Group, Uganda Digital Economy Assessment: Country Diagnostic (worldbank.org) (Accessed on 1 April 2022)
23. World Bank Group, Project-Information-Document-Uganda-Digital-Acceleration-Program-P171305.pdf (Accessed on 1 April 2022)

MKAKATI WA KITAIFA WA AKILI BANDIA

Serikali ya Uganda imetoa Mkakati wa Kitaifa wa Mapinduzi ya Nne ya Viwanda (4IR).[24] Ambayo inaeleza jinsi serikali inavyopanga kutekeleza na kupitisha teknolojia ya nne ya mapinduzi ya viwanda nchini. Mkakati huo unahusu mipango ya serikali ya kutumia teknolojia kama vile blockchain, Internet ya Vitu (IoT), Data Kubwa kwa ajili ya ushindani na maendeleo ya binadamu nchini Uganda.

Mkakati unaangazia viwezeshaji muhimu vitakavyowezesha mkakati huo;

- Muunganisho wa 4IR,
- utawala mwepesi,
- idadi ya watu waliobobea,
- Serikali ya kielektroniki na
- uhamasishaji wa Rasilimali.

Mkakati huu unatambua fursa kubwa za 4IR katika biashara, huduma za afya na sekta nyingine za masuala ya umma. Hata hivyo, miundombinu duni ya kidijitali, mfumo wa sheria na sera unaowekewa vikwazo, pamoja na ufikivu duni wa mtandao utakwaza sana maendeleo kwenye Akili Bandia (AI) kwa sasa.

JINSIA NA TEHAMA

Uganda ilipata alama 0.717 katika pengo la kijinsia duniani la 2021 (GGG Index) ambalo hupima ushiriki wa kiuchumi na maendeleo. Kulingana na Wougnet,[25] wanawake wengi nchini Uganda wametengwa kujieleza kwa uhuru na kupata habari kwenye mitandao ya kijamii kwa sababu ya mifumo ya sheria na sera inayorudi nyuma, ukosefu wa ufikiaji na uwezo wa kumudu TEHAMA, kuongezeka kwa matukio ya unyanyasaji wa kijinsia mtandaoni, pamoja na ukosefu wa maarifa na ujuzi wa kuvinjari majukwaa ya mtandaoni kwa usalama.

Vile vile, wanawake bado wako nyuma ya wanaume katika uwezo wao wa kuchukua fursa ya uwezo wa teknolojia ya kidijitali, huku asilimia 48 pekee ya wanawake wakiwa mtandaoni, ikilinganishwa na 58% ya wanaume duniani kote. Barani Afrika, ni 22.6% tu ya wanawake walio mtandaoni, ikilinganishwa na 33.8% ya wanaume wakati nchini Uganda ni 44% tu ya wanawake walio kwenye mtandao, ikilinganishwa na 62% ya wenzao wa kiume, ambayo inaakisi zaidi mgawanyiko wa kijinsia wa kijinsia.[26]

Zaidi ya hayo, wanawake walisalia kufungiwa kupata haki za kidijitali kutokana na kanuni hasi za kitamaduni na kijinsia, miundombinu duni ya TEHAMA na gharama za vifaa vinavyowezeshwa na mtandao, pamoja na data ya kuunganishwa. Wakati wa kufungwa kwa UVIKO-19, wasichana hawakuwa na uwezekano mkubwa wa kufikia madarasa ya mtandaoni kwa sababu walikuwa wamepewa kazi za nyumbani na nyinginezo na wazazi wao. Mgawanyiko wa kijinsia katika kupata TEHAMA nchini Uganda bado unadhoofisha na utahitaji uingiliaji wa kimkakati na wa kimfumo kushughulikia hilo.

> ***Wanawake bado wako nyuma ya wanaume katika uwezo wao wa kuchukua fursa ya uwezo wa teknolojia ya kidijitali.***

24. Executive-Summary-Ugandas-National-4IR-Strategy.pdf (ict.go.ug)
25. WOUGNET - Home
26. WOUGNET, Towards a Gender-Friendly Legal Framework Governing Freedom of Expression and Access to Information on Social Media, Policy Brief (wougnet.org) (accessed on 3 April 2022)

HITIMISHO

Kuboreshwa kwa haki za kidijitali nchini Uganda kulibakia katika hali ya kubadilika-badilika, huku miunganisho ikiongezeka na usajili, huku serikali ikiendelea kuminya uhuru wa kujieleza. Hata hivyo, ukiukaji ulipungua kwa kiasi kikubwa mwaka wa 2021 ikilinganishwa na 2020. Kupungua huku kunatokana na kumalizika kwa uchaguzi mkali wa Rais na Wabunge uliofanyika Januari 2021, na kurahisishwa na hatimaye kuondolewa kwa kufuli kwa UVIKO-19 ambako kumekuwa kisingizio kikuu cha usalama,mawakala wa kuwakamata waandishi wa habari, kuwaweka kizuizini na kuwatesa vyombo vya habari, watendaji wa kisiasa na asasi za kiraia. Licha ya kupungua huku, idadi ya watu ambao uhuru wao wa mtandaoni ulikiukwa ilibaki kuwa kwenye hali ya juu.

> ***Licha ya kupungua huku, idadi ya watu ambao uhuru wao wa mtandaoni ulikiukwa ilibaki kuwa kwenye hali ya juu.***

MAPENDEKEZO

Serikali

Serikali inapaswa kufanya yafuatayo:

- Kuweka mbinu za kuzuia habari potofu na uwongo. Hili linaweza kufikiwa vyema zaidi kwa ushirikiano na washikadau wakuu, na wala si kwa kukandamiza uhuru wa kujieleza.

- Ni lazima serikali ifanye kazi kwa karibu na majukwaa na biashara za mtandaoni ili kutoa vifaa vya ubora wa bei nafuu na huduma za mtandao zinazotegemewa, kuhakikisha ufikiaji mpana na kufurahia haki za kidijitali.

- Isivuruge na kufunga nafasi za mtandaoni kwani hii inanyima raia taarifa muhimu, nafasi za kujieleza na fursa za kufanya biashara.

- Kurekebisha sheria za kitaifa ili kuondoa ubaguzi wa kikabila katika kupata utaifa wa Uganda.

- Kuunga mkono kupitishwa kwa rasimu ya itifaki ya Mkataba wa Afrika wa Haki ya Uraia na Kutokomeza Kutokuwa na Raia Barani Afrika.

- Kutunga sheria zinazobainisha usimamizi wa mtandao, kama vile mazingira ambayo inaweza kutatizwa.

Asasi za kiraia (CSOs)

AZAKI lazima zifanye yafuatayo:

- Endelea kutetea kuharamishwa na utekelezaji wa hatua zinazodhoofisha uhuru wa kujieleza.

- Kutetea na kuwawezesha wananchi wa kawaida kwa ujuzi na zana za kutambua matamshi ya chuki, pamoja na taarifa potofu na potofu.

Sekta binafsi

- Mashirika yanayofikia data ya faragha yanafaa kuasisi sera za usalama ili kuhakikisha usimamizi wa data unaowajibika na wa kimaadili.

Londa 2021 inapanua ripoti ya mwaka jana na matokeo kutoka kwa nchi 22 zinazochunguza mada za faragha, uhuru wa kujieleza, ufikiaji wa habari, mgawanyiko na kutengwa, mabadiliko ya kidijitali, uwezo wa kumudu bei, jinsia na mengine ndani ya mifumo iliyopo ya sheria na dhidi ya msingi wa mgawanyiko wa dijitali unaoongezeka. Toleo hili linanasa mapengo na kutoa mapendekezo ili kufikia Afrika iliyojumuishwa kidijitali na inayoheshimu haki.

Paradigm Initiative
374 Borno Way, Yaba, Lagos, Nigeria
Email: media@paradigmhq.org
www.paradigmhq.org
@ParadigmHQ